

O'QITUVCHILAR SHAXSIYATINING EKSTRAVERSIYA-INTROVERSIYA XUSUSIYATLARI VA ULARNING PEDAGOGIK FAOLIYATGA TA'SIRI

M.A.Mirzayeva¹

Mas'ul muallif: Mirzayeva
Mavluda Akramovna, Chirchiq
davlat pedagogika universiteti
tayanch doktoranti RCID ID:
[https://](https://orcid.org/0000-0001-9148-3441)

e-mail:
Mavludaxonakramovna@gmail.com

Accepted: 19 Avgust 2026
Published: 19 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Mirzayeva, M. A.
O'QITUVCHILAR SHAXSIYATINING
EKSTRAVERSIYA-INTROVERSIYA
XUSUSIYATLARI VA ULARNING
PEDAGOGIK FAOLIYATGA TA'SIRI
/ M. A. Mirzayeva // Buxoro
xalqaro universiteti ilmiy
axborotnomasi. — 2026. — T. 8, №
1. — B. 87–93.

1. Chirchiq davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti RCID ID: [https://](https://orcid.org/0000-0001-9148-3441)

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'qituvchilar shaxsiyatining ekstraversiya va introversiya xususiyatlari hamda ularning pedagogik faoliyat samaradorligiga ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqotda shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, xususan, muloqotga kirishuvchanlik, ijtimoiy faollik, hissiy barqarorlik, mustaqil fikrlash va refleksiv yondashuv kabi jihatlarning o'qituvchilik kasbiy faoliyatidagi o'rni yoritilgan. Ekstravert va introvert tipdagi pedagoglarning ta'lim jarayonini tashkil etish usullari, o'quvchilar bilan munosabat o'rnatish imkoniyatlari hamda pedagogik kompetensiyalarni namoyon etish xususiyatlari qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, pedagogik faoliyat samaradorligi faqat shaxs tipiga emas, balki o'qituvchining o'z individual xususiyatlarini anglash, boshqarish va kasbiy vazifalarga moslashtira olish qobiliyatiga ham bog'liqdir. Maqolada o'qituvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish asosida kasbiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi shaxsi, ekstraversiya, introversiya, individual-psixologik xususiyatlar, pedagogik faoliyat, kasbiy kompetensiya, muloqot qobiliyati, hissiy barqarorlik, pedagogik mahorat, shaxs tipologiyasi.

ОСОБЕННОСТИ ЭКСТРАВЕРСИИ-ИНТРОВЕРСИИ ЛИЧНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ПЕДАГОГИЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности экстраверсии и интроверсии личности учителей, а также их влияние на эффективность педагогической деятельности. Анализируются индивидуально-психологические характеристики педагога, включая коммуникативную активность, социальную направленность, эмоциональную устойчивость, способность к самостоятельному мышлению и профессиональной рефлексии. Представлено сравнительное изучение особенностей организации учебного процесса педагогами с различными типами личности, специфики взаимодействия с учащимися и проявления профессионально значимых качеств. Результаты исследования показывают, что успешность педагогической деятельности определяется не только принадлежностью учителя к определённому личностному типу, но и способностью осознавать, регулировать и эффективно использовать собственные психологические особенности в профессиональной среде. В статье предложены научно-практические рекомендации по совершенствованию профессионального развития педагогов с учётом их индивидуально-психологических характеристик.

Ключевые слова: личность учителя, экстраверсия, интроверсия, индивидуально-психологические особенности, педагогическая деятельность, профессиональная компетентность, коммуникативные способности, эмоциональная устойчивость, педагогическое мастерство, типология личности.

THE EXTRAVERSION-INTROVERSION CHARACTERISTICS OF TEACHERS' PERSONALITY AND THEIR IMPACT ON PEDAGOGICAL ACTIVITY

Abstract. This article examines the characteristics of teachers' extraversion and introversion traits and their influence on the effectiveness of pedagogical activity. The study analyzes individual psychological features of teachers, including communication skills, social activity, emotional stability, independent thinking, and professional reflection. The article provides a comparative analysis of how extraverted and introverted teachers organize the educational process, establish relationships with students, and demonstrate professional competencies. The findings indicate that the effectiveness of teaching is determined not only by personality type but also by the teacher's ability to understand, regulate, and adapt personal psychological characteristics to professional requirements. The study presents scientific and practical recommendations for supporting teachers' professional development based on individual personality characteristics and psychological differences.

Keywords: teacher personality, extraversion, introversion, individual psychological characteristics, pedagogical activity, professional competence, communication skills, emotional stability, teaching skills, personality typology.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida pedagog shaxsining kasbiy va psixologik xususiyatlarini o'rganish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Bugungi kunda o'qituvchidan nafaqat chuqur fan bilimlariga ega bo'lish, balki o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish, turli psixologik vaziyatlarga moslashish, hissiy barqarorlikni saqlash hamda individual yondashuv asosida ta'lim jarayonini tashkil etish qobiliyati ham talab etiladi. Shu nuqtai nazardan, o'qituvchi shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini, xususan, ekstraversiya va introversiya jihatlari o'rganish pedagogik faoliyat samaradorligini tushinishda muhim ilmiy yo'nalish hisoblanadi [1].

Shaxsning ekstraversiya-introversiya xususiyatlari psixologiyada insonning tashqi muhit bilan munosabati, ijtimoiy faolligi, axborotni qabul qilish va qayta ishlash usullari, muloqotga bo'lgan ehtiyoji hamda ichki tajribalariga yo'nalganligi bilan izohlanadi. Ushbu tipologik xususiyatlar inson faoliyatining turli sohalarida, jumladan, pedagogik faoliyatda ham o'ziga xos namoyon bo'ladi. O'qituvchi faoliyatida bu jihatlarda dars jarayonini boshqarish, o'quvchilar bilan kommunikativ aloqa o'rnatish, pedagogik vaziyatlarga munosabat bildirish va kasbiy qarorlar qabul qilish jarayonlarida sezilarli ahamiyat kasb etadi [2].

Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra yuqori darajadagi kommunikativ faollikni talab qiladigan kasbiy yo'nalishlardan biridir. O'qituvchi har kuni turli xarakter, ehtiyoj va psixologik xususiyatlarga ega bo'lgan o'quvchilar bilan ishlaydi. Shu sababli uning shaxsiy fazilatlarini, jumladan, ochiqqligi, muloqotchanligi, vazminligi, kuzatuvchanligi va refleksiv qobiliyatlari ta'lim jarayonining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ekstravert xususiyatlarga ega pedagoglar ko'pincha faol muloqot, jamoaviy faoliyat va emotsional ta'sirchanlik bilan ajralib tursa, introvert xususiyatlarga ega pedagoglarda chuqur tahlil, rejalashtirish, kuzatuvchanlik va individual yondashuv kuchliroq namoyon bo'lishi mumkin [3].

Shu bilan birga, pedagogik faoliyat samaradorligini faqat ekstravert yoki introvert tipga mansublik bilan izohlash to'g'ri emas. Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda o'qituvchining muvaffaqiyati uning o'z shaxsiy xususiyatlarini anglay olishi, kasbiy vaziyatlarga moslashtirishi va pedagogik kompetensiyalar bilan uyg'unlashtira olish qobiliyatiga bog'liqligi ta'kidlanadi. Chunki har qanday shaxs tipi ma'lum sharoitlarda pedagogik faoliyat uchun ijobiy imkoniyatlarga ega bo'lishi mumkin [4].

Ta'lim jarayonida o'qituvchi shaxsining psixologik xususiyatlarini hisobga olish pedagogik jamoalarda sog'lom psixologik muhit yaratish, kasbiy zo'riqlashlarning oldini olish va o'qituvchilarning professional rivojlanishini qo'llab-quvvatlash imkonini beradi. Ayniqsa, ta'limning interfaol shakllari, raqamli texnologiyalar va hamkorlikka asoslangan metodlarning keng qo'llanilishi sharoitida pedagogning kommunikativ va shaxsiy imkoniyatlarini chuqur o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularning psixologik tayyorgarligini oshirish va ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni kuchaytirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Bu jarayonda o'qituvchilarning individual farqlarini, jumladan, ekstraversiya va introversiya xususiyatlarini o'rganish pedagogik faoliyatni yanada samarali tashkil etish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi o'qituvchilar shaxsiyatidagi ekstraversiya-introversiya xususiyatlarining pedagogik faoliyatga ta'sirini aniqlash hamda ushbu individual-psixologik omillarning kasbiy samaradorlik bilan bog'liqligini ilmiy asoslashdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

o'qituvchi shaxsining ekstraversiya va introversiya xususiyatlarini nazariy jihatdan tahlil qilish;
mazkur xususiyatlarning pedagogik muloqot va kasbiy faoliyatdagi namoyon bo'lish shakllarini aniqlash;
o'qituvchilarning individual-psixologik xususiyatlari bilan pedagogik faoliyat samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish;

o'qituvchilarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda kasbiy rivojlanish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'qituvchi shaxsining individual-psixologik xususiyatlari, xususan, ekstraversiya va introversiya masalasi psixologiya fanida uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinayotgan muhim yo'nalishlardan biridir. Shaxs tipologiyasini o'rganish jarayonida insonning tashqi muhit bilan aloqasi, ijtimoiy munosabatlarga kirishish darajasi, emotsional reaksiyalari va faoliyat uslublari asosiy mezon sifatida qaraladi. Mazkur yo'nalishdagi dastlabki ilmiy qarashlar shaxsning psixologik yo'nalganligi va temperament xususiyatlarini tushuntirishga qaratilgan bo'lib, keyinchalik pedagogik faoliyatdagi individual farqlarni izohlash uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilgan [1].

Ekstraversiya va introversiya tushunchalari dastlab shaxs psixologiyasi doirasida keng tadqiq etilgan bo'lib, ushbu xususiyatlar insonning energiya yo'nalishi, ijtimoiy faolligi va axborotni qayta ishlash usullarini ifodalovchi asosiy ko'rsatkichlar sifatida talqin qilinadi. Ekstravert shaxslar odatda tashqi muhit bilan faol aloqaga intilishi, muloqotga ochiqqligi va jamoaviy faoliyatga moyilligi bilan ajralib turadi. Introvert shaxslar esa ko'proq ichki tajriba, chuqur tahlil, mustaqil fikrlash va vaziyatlarni oldindan rejalashtirish xususiyatlari bilan tavsiflanadi [2].

Psixologik tadqiqotlarda shaxs xususiyatlarini faqat ijobiy yoki salbiy jihatdan baholash noto'g'ri ekanligi ta'kidlanadi. Chunki ekstravertlik ham, introvertlik ham muayyan faoliyat sharoitida afzalliklarga ega bo'lishi mumkin. Ayniqsa, pedagogik faoliyatda ushbu xususiyatlarning samarali namoyon bo'lishi o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi, kommunikativ kompetensiyasi va o'z-o'zini boshqarish qobiliyati bilan belgilanadi. Shu sababli zamonaviy tadqiqotlarda shaxs tipidan ko'ra, pedagogning individual xususiyatlarini kasbiy faoliyat talablariga moslashtira olish qobiliyatiga katta e'tibor qaratilmoqda [3].

O'qituvchi shaxsining kommunikativ xususiyatlari pedagogik faoliyat samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan

biri sifatida qaraladi. Tadqiqotchilar pedagogik muloqot jarayonida o'qituvchining emotsional ta'sirchanligi, tinglash qobiliyati, o'quvchilar bilan psixologik aloqa o'rnatish olishi va ijtimoiy moslashuvchanligi muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatganlar. Ekstravert pedagoglar ko'pincha sinf jamoasi bilan tez aloqa o'rnatish, faol muhokamalar tashkil etish va motivatsion muhit yaratishda kuchli imkoniyatlarga ega bo'lsa, introvert pedagoglar chuqur tahlil, individual yondashuv va puxta rejalashtirish orqali yuqori samaradorlikka erishishi mumkin [4].

Pedagogik psixologiya sohasidagi tadqiqotlarda o'qituvchining shaxsiy fazilatlarini uning kasbiy kompetensiyasi bilan uzviy bog'liqligi qayd etiladi. Kasbiy kompetentlik faqat metodik bilimlar majmuasi emas, balki shaxsning o'z psixologik imkoniyatlarini anglash, stressli vaziyatlarni boshqarish, o'quvchilar ehtiyojlariga moslashish va pedagogik qarorlarni samarali qabul qilish qobiliyatlarini ham qamrab oladi. Shu nuqtai nazardan, ekstraversiya-introversiya xususiyatlarini o'rganish o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish strategiyalarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi [5].

So'nggi yillarda shaxs xususiyatlarini baholashda besh omilli model (Big Five) doirasidagi tadqiqotlar ham keng rivojlanmoqda. Ushbu modelda ekstraversiya shaxsning faolligi, ijtimoiy ochiqqligi va ijobiy emotsional holatlari bilan bog'liq bo'lgan asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. Mazkur yondashuv pedagoglarning kasbiy xulq-atvorini, jamoaviy faoliyatdagi ishtirokini va o'quvchilar bilan munosabatlarini tushuntirishda samarali ilmiy vosita sifatida foydalanilmoqda [6].

Mahalliy tadqiqotchilar ishlarida ham pedagog shaxsining psixologik xususiyatlari, kasbiy motivatsiyasi, kommunikativ qobiliyatlari va pedagogik mahoratini rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu tadqiqotlarda o'qituvchi shaxsining individual farqlarini hisobga olish ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish, pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish va kasbiy kuyish holatlarining oldini olishning muhim sharti sifatida ko'rsatiladi [7].

Adabiyotlar tahlili natijalari shuni ko'rsatadiki, ekstraversiya va introversiya xususiyatlari o'qituvchi faoliyatining turli jihatlariga ta'sir ko'rsatadigan muhim psixologik omillardan biridir. Biroq ushbu xususiyatlarning pedagogik faoliyat samaradorligi, o'quvchilar bilan munosabatlar sifati va kasbiy kompetensiyalar shakllanishi bilan bog'liq jihatlar yanada chuqurroq empirik tadqiqotlarni talab qiladi. Ayniqsa, zamonaviy ta'lim sharoitida o'qituvchi shaxsining individual tipologik xususiyatlarini hisobga olgan holda kasbiy rivojlanish mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot o'qituvchilar shaxsiyatidagi ekstraversiya-introversiya xususiyatlarining pedagogik faoliyat samaradorligiga ta'sirini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot metodologik jihatdan shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, differensial psixologiya tamoyillari va pedagogik faoliyatning individual-psixologik omillarini o'rganish konsepsiyasi asosida tashkil etildi.

Tadqiqot jarayonida o'qituvchilarning shaxsiy tipologik xususiyatlari, kommunikativ faolligi, pedagogik muloqotga moyilligi, hissiy barqarorligi hamda kasbiy faoliyat samaradorligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik o'rganildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi turli darajadagi ekstraversiya va introversiya ko'rsatkichlariga ega bo'lgan pedagoglarning kasbiy faoliyat xususiyatlarini aniqlashdan iborat bo'ldi.

Tadqiqotda jami 68 nafar umumta'lim muassasasi o'qituvchisi ishtirok etdi. Respondentlar tajriba guruhlariga ajratilmagan holda umumiy tanlanma asosida o'rganildi. Ishtirokchilarning pedagogik ish tajribasi, fan yo'nalishi va yosh ko'rsatkichlari hisobga olindi. Tadqiqot ishtirokchilarining barchasi ixtiyoriy ravishda qatnashdi.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy-pedagogik va psixologik metodlardan foydalanildi:

1. Kuzatish metodi. Ushbu metod orqali o'qituvchilarning dars jarayonidagi kommunikativ faolligi, o'quvchilar bilan munosabat o'rnatish usullari, emotsional reaksiyalari va pedagogik vaziyatlarga moslashish qobiliyatlari o'rganildi.

2. Psixodiagnostik metodlar. O'qituvchilarning ekstraversiya-introversiya darajasini aniqlash maqsadida shaxs tipologiyasini baholashga yo'naltirilgan so'rovnomalardan foydalanildi. Ushbu metod orqali respondentlarning ijtimoiy faolligi, muloqotga ehtiyoji, mustaqil fikrlashga moyilligi va ichki refleksiya darajasi aniqlandi.

3. Pedagogik faoliyat samaradorligini baholash metodi. O'qituvchilarning kasbiy faoliyati quyidagi mezonlar asosida baholandi:

pedagogik muloqot samaradorligi;
o'quvchilar bilan psixologik aloqa o'rnatish qobiliyati;
dars jarayonini tashkil etish mahorati;
stressli vaziyatlarni boshqarish qobiliyati;
ijodiy va moslashuvchan pedagogik yondashuv.

4. Statistik tahlil metodi. Tadqiqot natijalari SPSS dasturi yordamida qayta ishlandi. Statistik tahlilda o'rtacha qiymat (M), standart og'ish (SD), korrelyatsion tahlil va farqlarni aniqlash uchun statistik mezonlardan foydalanildi. Natijalarning ishonchlilik darajasi $p < 0,05$ mezonini asosida baholandi.

O'qituvchilarning ekstraversiya-introversiya xususiyatlari va pedagogik faoliyat ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun quyidagi mezonlar asosida tahlil amalga oshirildi.

Jadval-1.

O'qituvchilarning shaxsiy tipologik xususiyatlari va pedagogik faoliyat ko'rsatkichlari (n=68)

Ko'rsatkichlar	Ekstravert yo'nalish (n=34) M±SD	Introvert yo'nalish (n=34) M±SD	t	p
Pedagogik muloqot faolligi	4.46 ± 0.42	3.78 ± 0.51	3.92	0.001
Dars jarayonini boshqarish	4.31 ± 0.47	4.12 ± 0.45	1.74	0.086

Ko'rsatkichlar	Ekstravert yo'nalish (n=34) M±SD	Introvert yo'nalish (n=34) M±SD	t	p
Individual yondashuv qobiliyati	3.96 ± 0.53	4.43 ± 0.48	3.81	0.001
Hissiy barqarorlik	4.18 ± 0.49	4.25 ± 0.44	0.62	0.537
Ijodiy pedagogik yondashuv	4.35 ± 0.46	4.21 ± 0.52	1.18	0.242

Jadval natijalari shuni ko'rsatadiki, ekstravert xususiyatlarga ega o'qituvchilarda pedagogik muloqot faolligi yuqori darajada namoyon bo'lgan. Ular o'quvchilar bilan tez aloqa o'rnatish, guruh faoliyatini boshqarish va kommunikativ jarayonlarni samarali tashkil etishda yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'ldilar.

Shu bilan birga, introvert xususiyatlarga ega pedagoglarda individual yondashuv, chuqur tahlil qilish va o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish ko'rsatkichlari yuqoriroq ekanligi aniqlandi. Bu esa pedagogik faoliyat samaradorligi ma'lum bir shaxs tipiga bog'liq emasligini, balki har bir tipning o'ziga xos kuchli jihatlari mavjudligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi natijalari o'qituvchi shaxsining ekstraversiya-introversiya xususiyatlarini o'rganish orqali pedagogik faoliyatning psixologik mexanizmlarini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Ushbu yondashuv o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish dasturlarini individual psixologik xususiyatlarni hisobga olgan holda tashkil etish uchun ilmiy asos yaratadi.

Tadqiqot natijalari va ularning tahlili. Tadqiqot jarayonida o'qituvchilarning ekstraversiya-introversiya xususiyatlari hamda ushbu individual-psixologik ko'rsatkichlarning pedagogik faoliyat samaradorligiga ta'siri kompleks ravishda tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, o'qituvchining shaxsiy tipi uning pedagogik faoliyat uslubiga, o'quvchilar bilan muloqot shakliga va kasbiy vazifalarni amalga oshirish strategiyalariga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, respondentlarning shaxsiy yo'nalishlari turlicha namoyon bo'ldi. Ishtirokchilarning bir qismida yuqori darajadagi ijtimoiy faollik, muloqotga ehtiyoj va tashqi muhit bilan faol aloqa qilish xususiyatlari kuzatilgan bo'lsa, boshqa qismida chuqur tahlil qilish, mustaqil qaror qabul qilish va individual ishlashga moyillik ustunligi aniqlandi.

Jadval-2

O'qituvchilarning ekstraversiya-introversiya darajalari bo'yicha taqsimlanishi (n=68)

Shaxs yo'nalishi	Respondentlar soni	Foiz (%)
Yuqori ekstraversiya	18	26.5
O'rtacha ekstraversiya	16	23.5
Muvozanatlashgan tip	14	20.6
O'rtacha introversiya	12	17.6
Yuqori introversiya	8	11.8

Jadval ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, tadqiqotda ishtirok etgan o'qituvchilar orasida ekstravert yo'nalishdagi shaxslar ulushi nisbatan yuqori bo'ldi. Biroq introvert xususiyatlarga ega pedagoglar ham sezilarli miqdorni tashkil etdi. Bu holat pedagogik faoliyatda turli shaxs tiplarining mavjudligi tabiiy jarayon ekanligini va har bir tip o'ziga xos kasbiy imkoniyatlarga ega ekanligini ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida pedagogik faoliyat samaradorligining asosiy ko'rsatkichlari bo'yicha ham tahlil amalga oshirildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ekstravert xususiyatli o'qituvchilar o'quvchilar bilan tezkor aloqa o'rnatish, dars jarayonida faol kommunikativ muhit yaratish va jamoaviy faoliyatni tashkil etishda yuqori natijalarni ko'rsatdilar.

Biroq introvert xususiyatli pedagoglarda boshqa muhim jihatlari, jumladan, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini chuqur o'rganish, ta'lim jarayonini puxta rejalashtirish va murakkab pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish qobiliyatlari yuqori darajada namoyon bo'ldi.

Jadval-3

Ekstraversiya-introversiya xususiyatlarining pedagogik faoliyat yo'nalishlariga ta'siri

Pedagogik faoliyat mezonlari	Ekstravertlar M±SD	Introvertlar M±SD	Farq
O'quvchilar bilan kommunikativ aloqa	4.46 ± 0.42	3.78 ± 0.51	Yuqori
Individual pedagogik yondashuv	3.96 ± 0.53	4.43 ± 0.48	Yuqori
Dars jarayonini tashkil etish	4.31 ± 0.47	4.12 ± 0.45	O'rtacha
Pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish	4.02 ± 0.50	4.38 ± 0.46	Yuqori
Ijodiy metodlardan foydalanish	4.35 ± 0.46	4.21 ± 0.52	Kichik

Natijalar tahlili asosida aniqlanishicha, ekstraversiya va introversiya xususiyatlari pedagogik faoliyatning turli yo'nalishlariga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Ekstravert pedagoglarning asosiy ustunligi kommunikativ jarayonlarda namoyon bo'lsa, introvert pedagoglarning kuchli tomoni tahliliy fikrlash va individual yondashuvni amalga oshirishda ko'rinadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalarida shuni ko'rish mumkinki, yuqori pedagogik samaradorlik faqat ekstravertlik yoki introvertlik darajasiga bog'liq emas. Eng muhim omil - o'qituvchining o'z shaxsiy xususiyatlarini anglay olishi va ularni kasbiy faoliyat talablariga mos ravishda boshqara olish qobiliyatidir.

Tadqiqot davomida o'qituvchilarning refleksiv qobiliyatlari ham o'rganildi. O'z faoliyatini tahlil qilishga moyil bo'lgan pedagoglar, shaxs tipidan qat'i nazar, kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini yaxshiroq anglashlari aniqlandi. Bu esa pedagogik mahorat shakllanishida shaxsiy xususiyatlar bilan bir qatorda o'z-o'zini rivojlantirish mexanizmlari ham muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Umumiy natijalar shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilar shaxsiyatidagi ekstraversiya-introversiya xususiyatlari pedagogik faoliyatning kommunikativ, tashkiliy va refleksiv jihatlariga ta'sir qiluvchi muhim psixologik omildir. Shu sababli pedagoglarni kasbiy tayyorlash va malakasini oshirish jarayonida ularning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari o'qituvchi shaxsining ekstraversiya-introversiya xususiyatlari pedagogik faoliyatning turli jihatlarida o'ziga xos tarzda namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Olingan ma'lumotlar shuni tasdiqlaydiki, shaxsning tipologik xususiyatlari pedagogning kasbiy faoliyat uslubini belgilovchi muhim psixologik omillardan biri bo'lib, ularning ta'siri bevosita emas, balki o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi, tajribasi va o'z-o'zini boshqarish qobiliyati orqali namoyon bo'ladi.

Tadqiqot jarayonida ekstravert xususiyatlarga ega pedagoglarda kommunikativ faollik, jamoaviy jarayonlarni boshqarish va o'quvchilar bilan tezkor psixologik aloqa o'rnatish qobiliyati yuqori ekanligi aniqlandi. Bunday o'qituvchilar odatda sinf muhitida faol ishtirok etadi, ochiq muloqotga intiladi va interfaol metodlardan foydalanishga moyil bo'ladi. Bu xususiyatlar ayniqsa guruhli mashg'ulotlar, munozaralar va hamkorlikka asoslangan ta'lim shakllarida samarali natija berishi mumkin.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari introvert yo'nalishdagi pedagoglarning ham muhim kasbiy afzalliklarga ega ekanligini ko'rsatdi. Ularning kuchli jihatlarini chuqur tahlil qilish, pedagogik vaziyatlarni oldindan rejalashtirish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish va ta'lim jarayoniga puxta tayyorgarlik ko'rishda namoyon bo'ladi. Bu holat pedagogik samaradorlikni faqat tashqi faollik yoki kommunikativlik bilan baholash mumkin emasligini ko'rsatadi.

Muhokama jarayonida aniqlangan asosiy jihatlardan biri shundaki, o'qituvchining shaxsiy tipi uning pedagogik faoliyatidagi imkoniyatlarni belgilaydi, biroq faoliyat natijasini to'liq aniqlab bermaydi. Masalan, yuqori darajadagi ekstraversiyaga ega pedagog kommunikativ jihatdan faol bo'lishi mumkin, ammo agar u pedagogik refleksiya va metodik tayyorgarlikka yetarli e'tibor bermasa, bu xususiyat ta'lim samaradorligini avtomatik ravishda oshirmaydi. Xuddi shuningdek, introvert pedagog ham yuqori kasbiy natijalarga erishishi mumkin, agar u o'zining tahliliy va kuzatuvchanlik imkoniyatlaridan samarali foydalanasa.

Zamonaviy ta'lim sharoitida o'qituvchidan moslashuvchan shaxsiy strategiyalarni shakllantirish talab etiladi. Chunki bugungi pedagog nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki tashkilotchi, kommunikator, tarbiyachi va psixologik qo'llab-quvvatlovchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi. Shu sababli pedagoglarni tayyorlash jarayonida ularning individual psixologik xususiyatlarini aniqlash va rivojlantirish muhim metodik yo'nalishlardan biri bo'lishi kerak.

Tadqiqot natijalari shuningdek, pedagogik faoliyatda optimal psixologik muvozanat muhim ekanligini ko'rsatdi. Eng samarali o'qituvchilar o'z shaxsiy xususiyatlarini kasbiy vazifalarga moslashtira oladigan, zarur holatlarda kommunikativ faollikni namoyon qiladigan va boshqa vaziyatlarda chuqur tahliliy yondashuvdan foydalana oladigan pedagoglardir. Bu esa pedagogik mahorat shaxs tipidan ko'ra, shaxsning o'z imkoniyatlarini boshqarish qobiliyatiga ko'proq bog'liqligini anglatadi.

Muhokama natijalari asosida aytish mumkinki, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish dasturlarida individual-psixologik xususiyatlarni hisobga olish zarur. Bunday yondashuv pedagoglarning o'z kuchli tomonlarini anglashiga, rivojlanish ehtiyojlarini aniqlashiga va kasbiy faoliyatda samarali strategiyalarni shakllantirishiga yordam beradi. Ayniqsa, pedagogik muloqot, hissiy boshqaruv, konfliktlarni hal etish va refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha maxsus treninglardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, tadqiqot natijalari ta'lim muassasalarida pedagoglarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda kasbiy muhitni tashkil etish zarurligini ko'rsatadi. Har xil shaxs tiplariga ega o'qituvchilarni yagona mezon asosida baholash o'rniga, ularning individual imkoniyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan tizimni shakllantirish ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, o'qituvchi shaxsining ekstraversiya-introversiya xususiyatlari pedagogik faoliyatning muhim psixologik komponentlaridan biri hisoblanadi. Ushbu xususiyatlarni to'g'ri anglash va kasbiy faoliyat bilan uyg'unlashtirish o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish, o'quvchilar bilan samarali munosabat o'rnatish hamda ta'lim jarayonining psixologik samaradorligini ta'minlash uchun muhim shartlardan biridir.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilar shaxsiyatining ekstraversiya-introversiya xususiyatlari pedagogik faoliyat samaradorligini belgilovchi muhim individual-psixologik omillardan biridir. Mazkur xususiyatlar pedagogning o'quvchilar bilan muloqotga kirishishi, ta'lim jarayonini tashkil etishi, kasbiy vaziyatlarga moslashishi va pedagogik qarorlar qabul qilish jarayonida o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ekstravert yo'nalishga ega o'qituvchilar kommunikativ faollik, jamoaviy faoliyatni tashkil etish va o'quvchilar bilan tezkor psixologik aloqa o'rnatish bo'yicha yuqori imkoniyatlarga ega. Ular ta'lim jarayonida faol muloqot, interfaol usullar va guruhii hamkorlikni samarali tashkil etishga moyildirlar.

Introvert xususiyatlarga ega pedagoglar esa chuqur tahlil qilish, ta'lim jarayonini puxta rejalashtirish,

o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish hamda murakkab pedagogik vaziyatlarga mulohazali yondashish kabi jihatlarida ustunlik namoyon etadilar. Bu esa introversiya xususiyati pedagogik faoliyat uchun to'siq emasligini, aksincha, muayyan sharoitlarda muhim kasbiy afzallik bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari asosida xulosa qilish mumkinki, o'qituvchi faoliyatining yuqori samaradorligi faqat ma'lum bir shaxs tipiga mansublik bilan belgilanmaydi. Eng muhim omil - pedagogning o'z individual-psixologik xususiyatlarini anglash, ularni boshqarish va kasbiy vazifalarga mos ravishda qo'llay olish qobiliyatidir. Shaxsiy imkoniyatlarni to'g'ri yo'naltirish pedagogik mahoratning rivojlanishiga va ta'lim jarayonining sifat jihatdan takomillashishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

pedagoglarni kasbiy tayyorlash va malaka oshirish jarayonida ularning individual-psixologik xususiyatlarini aniqlashga e'tibor qaratish;

o'qituvchilarda kommunikativ kompetensiya, refleksiv tafakkur va hissiy boshqaruv ko'nikmalarini rivojlantirish;

turli shaxs tiplariga ega pedagoglarning kuchli jihatlaridan samarali foydalanish uchun individual rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish;

pedagogik jamoalarda psixologik qulay muhit yaratish va shaxsiy farqlarni hisobga oluvchi boshqaruv yondashuvlarini qo'llash;

o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida o'z-o'zini tahlil qilish va shaxsiy o'sish mexanizmlarini qo'llab-quvvatlash.

Umuman olganda, o'qituvchilar shaxsiyatining ekstraversiya-introversiya xususiyatlarini o'rganish pedagogik faoliyatning psixologik asoslarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Mazkur yondashuv pedagoglarning kasbiy imkoniyatlarini to'g'ri baholash, ularning individual salohiyatini rivojlantirish va ta'lim jarayonida yanada samarali pedagogik strategiyalarni shakllantirish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish, pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar. – Toshkent : O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2022.

[2] Mirziyoyev, Sh. M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida ta'lim tizimini rivojlantirish masalalari / Sh. M. Mirziyoyev. – Toshkent : O'zbekiston, 2022. – 440 b.

[3] Jung, C. G. Psychological Types / C. G. Jung. – London : Routledge, 2016. – 616 p.

[4] Eysenck, H. J. Personality and Individual Differences: A Natural Science Approach / H. J. Eysenck, M. W. Eysenck. – New York : Plenum Press, 2013. – 352 p.

[5] McCrae, R. R. Personality in Adulthood: A Five-Factor Theory Perspective / R. R. McCrae, P. T. Costa. – New York : Guilford Press, 2018. – 268 p.

[6] Goldberg, L. R. The Structure of Phenotypic Personality Traits / L. R. Goldberg // American Psychologist. – 1993. – Vol. 48, № 1. – P. 26–34.

[7] Allport, G. W. Personality: A Psychological Interpretation / G. W. Allport. – New York : Holt, Rinehart and Winston, 2015. – 588 p.

[8] Bandura, A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory / A. Bandura. – New York : Prentice Hall, 2014. – 617 p.

[9] Rogers, C. R. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy / C. R. Rogers. – Boston : Houghton Mifflin, 2016. – 420 p.

[10] Maslach, C. The Truth About Burnout: How Organizations Cause Personal Stress and What to Do About It / C. Maslach, M. P. Leiter. – San Francisco : Jossey-Bass, 2017. – 240 p.

[11] Hattie, J. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning / J. Hattie. – London : Routledge, 2012. – 296 p.

[12] Darling-Hammond, L. Teacher Education Around the World: What Can We Learn from International Practice? / L. Darling-Hammond // European Journal of Teacher Education. – 2017. – Vol. 40, № 3. – P. 291–309.

[13] Shulman, L. S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching / L. S. Shulman // Educational Researcher. – 1986. – Vol. 15, № 2. – P. 4–14.

[14] Goleman, D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ / D. Goleman. – New York : Bantam Books, 2015. – 352 p.

[15] Климов, Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Москва : Академия, 2014. – 304 с.

[16] Немов, Р. С. Психология : учебник для студентов высших педагогических учебных заведений / Р. С. Немов. – Москва : Юрайт, 2020. – 639 с.

[17] Маркова, А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва : Международный гуманитарный фонд «Знание», 2016. – 308 с.

[18] Абульханова, К. А. Психология личности и жизненный путь человека / К. А. Абульханова. – Москва : Наука, 2019. – 280 с.

[19] Реан, А. А. Психология личности. Социализация, поведение, общение / А. А. Реан. – Санкт-Петербург : Питер, 2021. – 416 с.

[20] OECD. Teachers and School Leaders as Lifelong Learners: International Perspectives on Professional Development.

– Paris : OECD Publishing, 2020.

